

39 No'lu Ums ve Tms'nin Uyumlaştırılması

Halim ERGEN*

ABSTRACT

In this article, we have examined UMS 39, TMS and harmonization of these standards.

Key Words: Derivatives Financial Instruments, UMS 29, TMS

1. GİRİŞ

Küreselleşme, ekonomik kalkınmadaki ülkelerarası farklılıklar, para değeri ve fiyat istikrarı açısından önem arz eden "Bretton Woods Sisteminin" 1970 yılında yürürlükten kaldırılması serbest piyasa ekonomisinin ve uluslar arası ticaretin artması gibi nedenler; finansal araçlara dayalı türev ürünlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Asıl ve Türev finansal araçların (opsiyon, vadeli sözleşmeler, swap vb.) öneminin gün geçtikçe öneminin artmasıyla birlikte gelişen finansman tekniklerinin standardize edilmelerine ve kurallara bağlanılmasını zorunlu kılmıştır.

IAS 32, finansal araç kavramının açıklanması, risk yönetimindeki türev finansal araçları ve mali tablolar ile ilişkisi hakkında bilgi vermektedir.

IAS 39 ise, finansal araçların değerlendirilmesi ile muhasebeleştirilmesi hakkında açıklamalar yapmıştır (Raffournier ve Bernard; 1996, 411).

2. TEMEL KAVRAMLAR VE AÇIKLAMALAR

Birbiri ile finansal ilişkide bulunan iki işletmenin var olduğu nazara alındığında bunlardan birinin Finansal Varlıklarında, diğerinin finansal borçlarında veya özkaynağında aynı tutarda artış meydana getiren ödeme araçlarına "finansal araç" denir (Örten R. ve İ. Örten, 2001, 3).

Finansal araçları asıl (temel) finansal araçlar ve türev finansal araçlar olmak üzere iki bölüme ayırmak mümkündür.

Asıl finansal araçlar; Alacaklar, Borçlar, hisse senetleri ile nakit mevcudu, Türev finansal araçlar ise finansal opsiyonlar, anlaşmalı vadeli sözleşmeler, futures, forwards, swaps ve dövizdir (Raffournier ve Bernard; 1996, 412).

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Bir işletmenin finansal varlıklarında bir değişim meydana getirmeyen stoklar, maddi ve maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi olan duran varlıklar, peşin ödenmiş giderler ve peşin tahsil edilmiş gelirler gibi finansal olmayan varlıklar finansal araç sayılmaz.

118

Nakit mevcudu ile alacaklar, sözleşmelerden kaynaklanan olumlu farklar, ortaklık belgeler gibi varlıklar finansal araç sayılır. Yine, ticari borçlar alınan ve verilen ödünçler, kamu ve özel kesim bono ve tahviller ile finansal kiralama taraflardan biri için sözleşmeye dayalı alacak, diğeri için borç nitelikli olduğu için finansal araç niteliklidir. IAS 32 göre türev ürün olumlu farklarını da "alacak" olarak nitelemek mümkündür. Alacaklarda, vade sonunda nakde dönüşmesi söz konusu olan "finansal varlıklardır".

2.1. Finansal Varlık (Finansal Aktif)

IAS 32 ve IAS 39'a göre,

Finansal aktifleri meydana getiren unsurlar şunlardır:

- Nakit,
- Alacaklar,
- Sözleşmeyle ilgili olumlu fark,
- Ortaklık belgesi.

2.1.1. Finansal Varlıkların Bölümlenmesi

IAS 39'a göre, finansal araçların işletme varlıkları arasındaki görünümünü ve en önemli ögesini oluşturan Finansal Varlıklar şöyle bölümlenmiştir.

a) İşletme Faaliyetlerinden Kaynaklanan ve Spekülatif Gelir Amaçlı Olmayan Alacaklar,

İşletme tarafından diğer işletmelere verilen ödünçler ve spekülatif amaçlı olmayan alacaklar kapsamına alır. Bu finansal varlıklara ticaret ve sanayi işletmeleri açısından ticari ve diğer alacaklarla, alacak nitelikli olan varlıkların tamamı dahil edilir (Raymond ve Koen, 1998, 64-65).

b) Vadeye Bağlı Gelir Amaçlı Finansal Varlıklar;

İşletmenin bilançosunda yer alan bu tür finansal varlıklarla ilgili bir sabit gelirin elde edilebilmesi için belirli bir sürenin beklenmesi gereken finansal varlıkları içerir. Örneğin, faiz geliri elde etmek amacıyla edinilen özel kesim tahvili, varlığa dayalı menkul kıymet, hazine bonusu, devlet tahvili, toplu konut idaresi ve kamu ortaklığı belgesi, ters repo vb.

c) Spekülatif Gelir Amaçlı Finansal Varlıklar

Belirli bir vade sonuna kadar bekleme zorunluluğu olmadan ve kısa vadeli fiyat değişimlerinden yararlanarak alım-satım karı elde etmek amacıyla edinilen

finansal varlıkları kapsamına alır. Örneğin, spekülâtif gelir elde etmek amacıyla hisse senedi., hisse senedi endeksi alım ve satımı gibi.

d) Satılabilir Diğer Finansal Varlıklar

Bu finansal varlıklara, ortaklık belgesi, nitelikli bağı menkul kıymetleri, iştirakleri, bağı ortaklıkları, diğer mali duran varlıkları kapsamaktadır (Örten ve Örten, 2000, 4).

2.1.2 Finansal Varlıkların Değerlemesi

Dönem sonundaki değerlemesi ise IAS 39'a göre aşağıdaki gibi yapılır.

- İşletme faaliyetlerinden kaynaklanan ve spekülâtif gelir amaçlı olmayan alacaklar ile vadeye bağı gelir amaçlı finansal varlıklarla, dönem sonundaki cari değeri makul bir ölçüye göre belirlenemeyen finansal varlıklar maliyet bedeli ile (amorti edilmiş maliyet bedeli ile),

- Spekülâtif gelir amaçlı finansal varlıklar ile satılabilir diğer finansal varlıklar cari değerle değerlemeye tabi tutulur. Bu varlıklardaki değerlendirme farkları, 3. gruptakilerde Dönem Kar-Zararına, 4. gruptakilerde ise Dönem Kar-Zararına veya Özkaynaklardaki ilgili fon hesabına alınır.

2.2. Finansal Borç (Finansal Pasif)

Taraflar arasında yapılan bir anlaşmaya göre,

- Karşı tarafa nakit veya diğer finansal araç ödeme yükümlülüğüne,
- Sözleşme kaynaklı olumsuz farklara "Finansal Borç" denir.

Finansal borçların değerlendirilmesi ise,

-Dönem sonundaki spekülâtif gelir amaçlı borçlar, türev finansal araçlar kaynaklı borçlar, yabancı para türünden finansal borçlar "Cari Değerle",

- Diğer finansal borçlar "Maliyet Değeri" ile değerlendirilir.

2.3. Türev Ürün (Türev Finansal Araç)

Türev finansal araçlar ise, temelde, asıl finansal araçlara ait fiyat, kur, faiz oranı gibi değişimlerden kaynaklanan risklerden korunmak, özelden spekülâtif kar elde etmek amacıyla yapılan vadeli sözleşme alım-satım işlemleri kapsamına alır.

Yine, borçlanma maliyetlerinin azaltılması, borçlanma kapasitesinin artırılması, nakit akışlarının işletme lehine değiştirilmesi de türev finansal araçların kapsamına girmektedir (Yves, 2000, 118-121).

2.3.1. Türev Finansal Araçların Özellikleri

Asıl ürün olarak nitelendirilen ve spot piyasada yapılan mali olaylara dayandırılmasıdır. Dolayısıyla bu olayların sonucunda türemeleridir (Raffournier ve Bernard, 1996, 412).

İşlemin başlangıcında türev ürün alımı ile ilgili olarak ya hiç ödeme yapılmaması ya da asıl ürün alımından daha az bir ödemede bulunulması.

Buradaki ödeme future sözleşmesi için başlangıç teminatı, opsiyon sözleşmesi için prim kadar olmaktadır.

Asıl finansal araçlarda meydana gelecek risklerden korunmak amacıyla yapılması, sözleşme değerinin fiyat, kur, faiz oranlarındaki artış veya azalışlara bağlı olarak değişmesidir.

İşlem tarihinde türev finansal araç alımına ait ya hiç nakit akışının olmaması veya asıl finansal araç işlemlerine nazaran daha az nakit akışının söz konusu olmasıdır.

Yine hesaplanan gelecekteki bir tarihte yapılmasıdır.

Türev finansal araçlar, forward, future, opsiyon, swap ve diğer türev finansal araçlar şeklinde bölümlenebilir.

Amaçlarına göre türev finansal araçlar,

a) Spekülatif,

b) Korunma amaçlı olmak üzere iki türe ayrılır.

a) Spekülatif amaçlı türev finansal araçlar, fiyat, kur, faiz oranı, endeks gibi öğelerdeki değişmelerden yararlanarak spekülatif gelir elde etmek amacıyla taraf olunan veya riskten korunma amaçlı türev ürünlerde aranan kriterlere uymayan mali olaylar için söz konusu olur.

b) Korunma amaçlı türev ürünler ise IAS 39'a göre,

- Fiyat Riski: Varlıklarda, borçlarda, varlıkların veya borçların belirlenmiş bir kısmında fiyat değişmesi nedeniyle meydana gelen ve dönem karını olumsuz yönden etkileyen risklerden korunmaktır. İşletmede mevcut olan varlıkların fiyatlarının (değerlerinin) düşmesi, edinilecek varlıkların fiyatlarının artması, gereksinin duyulacak yabancı para fiyatlarının artması, yabancı para ile satın alınacak varlık fiyatlarının artması, yabancı para ile alınan ve alınacak kredi maliyetlerinin artması, alınan ve alınacak kredilere ait faiz oranlarının artması, edinilen ve edinilecek olan varlıklara ait faiz gelirinin azalması gibi işletmeyi olumsuz yönden etkileyerek dönem karının azaltıcı etkide bulunan riskleri kapsar.

- Nakit Akış Riski: Mevcut ve gelecekteki varlık, borç, taahhüt ve beklentilerle ilgili olarak meydana gelecek istenmeyen durumları nedeniyle nakit akışını olumsuz yönden etkileyen, dönem net karının azaltıcı etkide bulunan risklerden korunmak amacıyla taraf olunan türev ürünleri kapsamına alır.

- Kur Riski: Yabancı para ile başka bir ülkede yapılan net yatırımların, kur riskinden korunması amacıyla oluşturulan türev ürünleri kapsamına alır. Bu riskle ilgili uygulamalar IAS 21'de yer almaktadır.

2.3.2. Türev Ürünlerin Değerlemesi

a) Spekülatif amaçlı türev finansal araçların değerlemesinde; genelde cari değer esas alınır ve meydana gelen olumlu veya olumsuz tutarlar kar/zarar olarak kabul edilir.

b) Korunma amaçlı türev finansal araçların değerlendirilmesi yapılırken, bu finansal araçların türleri esas alınır ve aşağıdaki gibi işleme tabi tutulur;

b1) Fiyat riskinden korunma amaçlı türev ürünlerde; bu türev finansal araçlar cari değerlerle değerlemeye tabi tutulur. Meydana gelen olumlu ve olumsuz farklar, işletmede mevcut olan ve cari değerle değerlendirilen varlıkların riskten korunması söz konusu ise, dönem kar/zarar hesabına alınır.

İşletmede mevcut olmayan ve kesin bir taahhüde göre gelecekte satın alınacak bir varlığın edinme maliyetindeki artışın riskten korunması söz konusu ise; türev ürünle ilgili olumlu ve olumsuz farkların kar/zarar hesabına alınması riskten korunulan varlığın satın alınmasına kadar ertelenir ve varlık satın alındıktan sonra, varlığın defter değeri ile ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirme yapılırken cari değerle değerlendirilecek borsaya kayıtlı hisse senedi, yabancı para gibi varlıklarda olumlu farklar, varlığın defter değerini artırıcı, olumsuz farkları azaltıcı etkide bulunur ve türev ürün kar/zararı da bu işlemler yapıldıktan sonra belli olur.

b2) Nakit akış riskinden korunma amaçlı türev ürünlerde, değerlendirme işlemi sırasında ortaya çıkan farkın olumlu kısmı ilgili öz kaynak hesabına alınır.

Buna karşılık, farkın olumsuz kısmının türev ürüne ait olanı kar/zarara, Asıl Ürüne ait olanı kar/zarara veya ilgili öz kaynak hesabına kaydedilir.

b3) Kur riskinden korunma amaçlı türev ürünlerde;

Başka bir ülkede yabancı para ile yapılan net yatırımların kur riskinden korunması ile ilgili olan bu türev ürününün değerlendirilmesi;

- Farkın olumlu kısmı türev ürüne ait ilgili öz kaynak hesabına alınır.

- Farkın olumsuz kısmının türev ürüne ait olanı kar/zarara,

- Asıl ürüne ait olan kar/zarara veya ilgili öz kaynak hesabına kaydedilir.

Örneğin sözleşmenin türü Forward ise sözleşmenin dönem sonunda sözleşme tutarı ile future ise cari değerle değerlendirilmesi genel bir yaklaşım olarak kabul edilir.

Riskten korunulan araç döviz veya borsaya kayıtlı ve cari değeri kolayca belirlenebilen hisse senedi ise hem türev ürün sözleşmesi hem de riskten korunulan öge (Hisse senedi veya döviz) cari değerle değerlendirilebilir.

Spekülatif amaçlı yapılan türev ürün sözleşmeleri genelde, cari değerle değerlemeye tabi tutulmasının ve meydana gelen olumlu ve olumsuz farkın dönem kar/zararına alınmasının uygun olduğu sonucuna varılabilir.

122**a) Erteleme Yöntemi**

Hem sözleşmedeki değer hem de sözleşmenin cari değeri esas alınarak yukarıdaki finansal araç alışlarına ilişkin kayıtlamalar yapılabilir. Bunlardan sözleşme değerini esas alan ve sözleşme değeriyle cari değer arasında sözleşme vadesinin sonuna kadar meydana gelen değer artış veya azalış farklarının asli hesaplara alınmasını sözleşme sonuna kadar erteleyen uygulamaya "Erteleme Yöntemi" denir. Bu yöntem daha çok sözleşmeyle ilgili asıl finansal aracın makul ölçüye göre belirlenen bir cari değerinin olmaması veya bir asıl finansal aracın maliyet bedeli ile değerlemeye tabi tutulması durumunda uygulanmaktadır.

Ülkemizde finansal varlıklarla ilgili olarak yapılan kayıtlamaların bu yönetime göre yapıldığı ve vergi mevzuatının da dönem kar zararını bu yönetime göre belirlediği göz önüne alındığında, alıcı açısından gerekli olan vergi mevzuatı ile uyumlama kaydının da yapılması gerekmektedir.

b) Cari Değer Yöntemi

Bu yöntem, piyasa değeri ile değerlendirilen asıl finansal araçlar için söz konusu olup, muhasebe kayıtları yapılırken, sözleşme değeri yerine cari piyasa değerini (gerçek piyasa değeri) esas almakta olup, türev ürünlerinin riskten korunması amacıyla uygulanmaktadır.

Bu yöntemin uygulanmasından kaynaklanan fark ilgili varlık veya dönem ayrıca hesaplara, spekülatif amaçlı yapılmışsa ortaya çıktığı dönemin sonuç hesaplarına kaydedilir.

Bu yöntemde sözleşme tarihi ile sözleşmenin vadesi sonuna kadar türev ürüne ve asıl ürüne ait değer değişimleri açıkça görülebileceği gibi, türev ürün kaynaklı kar veya zararın da hesaben izlenmesi ve asıl ürünlerin finansal tablolarda cari değerle yer alması gerekir.

Gerçeğe uygun ve daha anlamlı mali bilgi veren ve türev ürün kar veya zararının hesaben gösterilebildiği bu yöntem türev ürün uygulamaları için daha yararlıdır. Ayrıca IAS 39 ile TMS uyumlanmış olacaktır.

Erteleme yönteminin uygulanması daha kolaydır. Yalnız, sözleşme tarihi ile sözleşme vadesi arasında türev ürünlerden elde edilen kazanç ve kayıplar hesaben belli olmaz ve düzenlenen finansal tablolar cari değere uygun bilgi verme açısından yetersiz olur.

Ülkemizde, genelde "Erteleme Yöntemi" uygulanmaktadır.

IAS 39 asıl ve türev finansal ürünleri kapsamına alan finansal araçların cari değerle değerlendirme ve kayıtlamasını benimsemiş, IAS komitesi, finansal araçların tamamının "cari değerle" işlem görmesini gerçekleştirmek üzere bir çalışma grubu oluşturmuştur (Raffournier ve Bernard, 1996, 457).

3. FİNANSAL VE TÜREV FİNANSAL ARAÇLARIN MUHASEBE KAYITLARI

Kayıtlama zamanı ile, kayıtlamada kullanılacak hesapların kayıtlama yöntemlerinin ve değerlerin bilinmesi gerekmektedir (Örten R. ve İ. Örten, 2001, 519).

Kayıtlama zamanı; teslim ve işlem tarihi olabilir.

a) Teslim tarihi yönteminde, mali olaya konu olan varlık teslim edilip, mülkiyeti alıcıya geçinceye kadar "asli hesaplarda" sözleşmeye ait kayıtlama yapılmaz.

b) İşlem tarihi yönteminde, sözleşmeye ait kayıtlama işlem tarihinde yapılacaktır. IAS 39 bu kayıtlamanın asli hesaplarda yapılmasını önermektedir.

Mal alım veya satım sözleşmesinin yapıldığı tarihte bir ekonomik değer hareketinin yapıldığı tarihte bir ekonomik değer hareketinin olmadığı ve sözleşme tarihi itibarıyla piyasa değeri ile sözleşme değerinin aynı tutarda olması durumunda sözleşme değerinin sıfır olabileceği nazara alındığında, sözleşmenin Nazım hesaplara kaydedilmesi, muhasebe kuramına ve TMS'ye daha uygundur.

Maliyet değeri ile ve cari değerle değerlendirilen finansal varlıklarla ilgili olarak yapılacak diğer kayıtlamalar ve cari değer artışlarının ilgili hesaplara alınması teslim tarihi yönteminde olduğu gibidir.

Türev finansal araçların muhasebeleştirilmesi de, asıl finansal araçlarda olduğu gibi "işlem tarihi" yöntemiyle yapılmalıdır.

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde uygulanan cari değer yöntemi hem gerçek duruma uygun finansal tablo düzenlemek, hem de türev ürüne ait kazanç ve kayıpları hesaben görmek açısından erteleme yöntemine kıyasla daha uygundur.

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde maliyetle değerlendirilecek öğeler için kullanılan erteme yönteminde, türev ürün sözleşme tarihinde sözleşme değeri ile "Nazım Hesaplarda" izlenir. Ancak, türev ürüne ve riskten korunan öğeye (örneğin ticari mala) ait kazanç ve kayıplar riskten korunan öğe satılınca veya aktiften çıkıncaya kadar hesaben belli olmaz.

ÖRNEK UYGULAMA

Z Gıda Ticaret AŞ. 27.12.2002 tarihinde; 31.01.2003 tarihinde teslim edilmek üzere 100.000 TL nominal bedelli bir hisse senedini 100.000 TL'ya satın almak üzere bir sözleşme yapmıştır.

Bu hisse senedinin 31.12.2002 tarihindeki cari değeri (piyasa değeri) 102.000 TL, 31.01.2003 tarihindeki piyasa değeri 103.000 TL olmuştur.

Z Ticaret AŞ.'nin hisse senedi alımına ilişkin muhasebe kayıtlarını yapalım.

a) Teslim Tarihini Esas Alan Yöntem:

a1) Borsa Değerinin olmadığı varsayıldığında;

31.01.2003			
110 HİSSE SENETLERİ H.		100.000	
100 KASA			100.000

a2) Borsa Değerinin olduğu varsayıldığında;

31.01.2003			
110 HİSSE SENETLERİ H.		100.000	
100 KASA			100.000
31.01.2003			
110 HİSSE SENETLERİ H.		3.000	
648 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ KARLARI			3.000

Hisse senedinin alımında spekülasyon amaçlı kar varsa 648 no'lu hesap kullanılır.

Hisse senedinin alımı spekülasyon amaçlı olmayıp , diğer finansal varlıkların kapsamına giriyorsa, kar yerine özkaynaklar grubunda ilgili hesaba alınır.

TMS' de boş olan ilgili hesabı, IAS - 39 ve uygulamalardaki genel eğilime göre, finansal varlıkların "cari değerle" değerlendirilmesi esası dikkate alındığında, 625 No' lu Menkul Kıymet Değer Artış Fonu hesabının kullanılması gereklidir.

Buna göre aşağıdaki gibi kayıt yapılır:

31.01.2003			
110 HİSSE SENETLERİ H.		3.000	
525 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ FONU H.			3.000

Buna karşılık ; Alacaklar, Vadeye bağlı gelir amaçlı menkul kıymetler, Değerini makul bir ölçüde belirleyen ve aktif bir borsası olmayan finansal varlıklar "amorti edilmiş maliyet bedeli" ile değerlendirilecektir.

IAS -39' a göre; hisse senedi alımı sözleşme olumlu farkı, dönem sonunda aşağıdaki gibi kayıtlanabilir:

125

31.01.2003		
181 GELİR TAHAKKUKLARI	2.000	
648 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ KARLARI H. VEYA		2.000
525 MENKUL KIYMET DEĞER ARTIŞ FONU H.		
31.01.2003		
110 HİSSE SENETLERİ H.	100.000	
100 KASA		100.000

31.01.2003		
110 HİSSE SENETLERİ H.	3.000	
181 GELİR TAHAKKUKLARI		2.000
648 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ KARLARI H. VEYA		1.000
525 MENKUL KIYMET DEĞER ARTIŞ FONU H.		

b) İşlem Tarihini Esas Alan Yöntem:

b1- Borsa değerinin olmadığı varsayıldığında;

27.12.2002		
928 DİĞER TAAHHÜTLERDEN BORÇLULAR H.	100.000	
929 DİĞER TAAH. ALACAKLILAR H.		100.000
	100.000	
110 HİSSE SENETLERİ H.		
100 KASA		100.000
31.01.2003		
929 DİĞ. TAAHH. ALACAKLILAR H.	100.000	
928 DİĞ. TAAHH. BORÇLULAR H.		100.000

b2) Borsa Değerinin olduğu varsayıldığında;

126

27.12.2002 928 DİĞER TAAHHÜTLERDEN BORÇLULAR H. 929 DİĞER TAAH. ALACAKLILAR H. 31.01.2003	100.000	100.000
181 GELİR TAHAKKUKLARI 648 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ KARLARI H. VEYA 525 MENKUL KIYMET DEĞER ARTIŞ FONU H. 31.01.2003	2.000	2.000
110 HİSSE SENETLERİ H. 100 KASA 31.01.2003	100.000	100.000
110 HİSSE SENETLERİ H. 181 GELİR TAHAKKUKLARI 648 MENK. KIYM. DEĞER ARTIŞ KARLARI H. VEYA 525 MENKUL KIYMET DEĞER ARTIŞ FONU H. 31.01.2003	3.000	2.000 1.000
929 DİĞ. TAAHH. ALACAKLILAR H. 928 DİĞ. TAAHH. BORÇLULAR H.	100.000	100.000

4- IAS 39 ile TMS' deki Finansal Araç Kavramının Farklı Yönleri ve Uyumlaştırılması

IAS 32 ve 39'daki finansal araç kavramı ile TMS'deki finansal araç kavramı arasında önemli bazı farkların olduğu görülmektedir.

IAS 32 ve 39'da yer alan diğer önemli açıklamaların özetlenmesi, TMS' ye göre düzenlenen bir bilançonun IAS'a uyumlaştırılması açısından yararlı olacaktır.

- İşletmeye nakit ve benzeri bir finansal araç şeklinde değil, mal ve hizmet olarak döneceklerinden peşin ödenmiş giderlerle, mal ve hizmet satın almak üzere verilen sipariş avansları finansal olmayan varlık olarak kabul edilir. (IAS 32: Madde 11)

- Koşullu alacak ve koşullu borçlar da finansal araç sayılır. Kanımca bu kısma kıdem tazminatı ve diğer borç ve gider karşılıklarını dahil etmek mümkündür. (IAS 32: Madde 15)

- Gelecekte nakit sağlama hakkı veren bir sözleşme niteliği taşıyan tüm alacaklar, finansal varlık olarak kabul edilir. Örneğin; senetli ve senetsiz alacaklar, tahvilli alacaklar gibi. (IAS 32: Madde 17)

- Özün önceliğine göre uzun vadeli alacak ve borç nitelikli olan "finansal kiralama" kiraya veren kurum için finansal alacak, kiracı firma için finansal borç olarak kabul edilir.

- Konsolide finansal tablolar düzenlenirken meydana gelen dahili bir işlem nitelikli olan "azınlık hakları" finansal araç olarak kabul edilmez. (IAS 32: Madde 16)

- Peşin tahsil edilen gelir ve alınan sipariş avansları, nakit ve diğer bir finansal araç şeklinde değil, mal veya hizmet olarak iade edileceğinden finansal olmayan borç olarak nitelenebilirler. (IAS 32: Madde 12)

- Stoklar, maddi olan, maddi olmayan ve özel tükenmeye tabi duran varlıklar finansal olmayan varlıklar (reel varlıklar, fiziki varlıklar) olarak tanımlanabilir. (IAS 32: Madde 11)

- Finansal olmayan bir varlık karşılığında nakit veya diğer bir finansal varlık yerine firmanın kendisi tarafından çıkarılan ortaklık belgesi verilmesini amaçlayan bir sözleşme finansal araç olarak kabul edilmez.

- Finansal varlıklara sahip olan işletmeler gelecekte nakit veya finansal varlık elde etmek olanağına sahip olurlarsa da, mevcut durum itibariyle karşılığı finansla varlık olan bir satış sözleşmesi yapmamaları nedeniyle nakit veya diğer finansal varlıkları sağlama hakkına sahip olmadıklarından, bu varlıklar "Finansal Olmayan Varlıklar" olarak kabul edilir. (IAS 32: Madde 11)

- Firmanın kendisi tarafından çıkarılan hisse senetlerini geriye satın almak için yaptığı sözleşme finansal araç sayılmaz.

- Gelecekte nakit ödeme yükümlülüğünü oluşturan tüm borçlar finansal borç sayılır. Örneğin senetli ve senetsiz borçlar, tahvilli borçlar gibi. (IAS 32: Madde 17)

- Mal sahibinin kiralamaya konu olan duran varlığı kiracının kullanımına hazır bulundurmasını, kiracının bu varlığı, kullandıkça kullanma hakkının karşılığı olarak kira ödeme taahhüdünde bulunmasını kapsamına alması,

tamamlanmamış nitelikli bir sözleşme olması göz önüne alındığında, faaliyet kiralaması (adi kiralama) finansal araç sayılmaz.

128

- Gelir ve gider tahakkukları daha önce yapılan bir sözleşmeye göre gelecekte finansal varlıkla tahsil edilecek ve ödenecek tutarları kapsamaları nedeniyle genelde, finansal araç yani finansal alacak ve finansal borç olarak nitelenir.

- Finansal araçların bölümlenmesi ve finansal varlık, finansal borç ve özkaynak olarak bilançodaki yerinin belirlenmesi "özün önceliği" kavramına göre yapılır.

- Devlet iç borçlanma belgeleri, bu belgeleri çıkaran kurumlar için finansal borç (finansal pasif), bunları varlıkları arasında bulunduran işletmeler için finansal alacak (finansal aktif) sayılır. Örneğin hazine bonusu, devlet tahvili, kamu ortaklığı senedi, toplu konut idaresi borçlanma belgesi gibi.

- Finansal araçların temelde, yazılı veya sözlü olarak yapılan bir sözleşmeye dayandırılması gerekir. Sözleşmeye konu olma özellikleri olmayan ve kamu otoritesine göre oluşturulan vergi borçları ve vergi alacakları finansal olmayan borç ve alacak olarak kabul edilir.

Örneğin; gelir üzerinden alınan vergiler gibi finansal olmayan varlıklarla, ödenmeyi kapsamına alan sözleşmeler finansal araç sayılmaz.

Örneğin; makine satın alınmasını ve karşılığında hizmete ve ticari mal verilmesini kapsamına alan sözleşme finansal araç değildir. (IAS 32: Madde 15)

- Nakit ve diğer bir finansal varlıkla ödenmek veya tahsil edilmek üzere yapılan mal alış ve satış sözleşmeleri genelde, finansal araç olarak kabul edilir. Ancak bu sözleşmeler;

- Önceki bir tarihte yapılmış olup, mala karşı mal alışını, satışını veya işletme içinde tüketilecek malzeme gereksinimini karşılamayı kapsamına alıyorsa;

- Cari dönemde yapılmış olsalar da, yapılarındaki amaç yukarıdaki şıkta-ki gibi ise;

- Hesaplamanın finansal olmayan bir varlıkla yapılması söz konusu ise; finansal araç olarak kabul edilmezler.

SONUÇ

Türkiyede son birkaç yıldan beri risk yönetimine önem verilmeye başlanılmış ve risk yönetiminde kullanılan türev finansal araçlar mali çevrelerde yoğun bir ilgi görmeye başlamıştır. Yurt dışından borçlunun bir kısım bankalarla kamu ve özel kesim kuruluşlarının bu araçlara önem vermeye başladıkları görülmektedir.

Asıl ve türev finansal araçların kavramları, risk yönetiminde kullanılan araçlar ve mali tablolardaki açıklamaları IAS 32 ile söz konusu finansal araçların değerlendirme ve muhasebeleştirilmeleri hakkında bilgiler sunan IAS 39 ile ülkemizdeki uygulamalara yön veren temel bir çalışmayı oluşturan TMS'deki finansal araç kavramı arasındaki önemli bazı farkların uyumsuzlukların giderilmesi gerekmektedir.

Yine, IAS 32 ve 39'da yer alan diğer önemli açıklamaların özetlenmesi, TMS'ye göre düzenlenen bir bilançonun IAS'a uyarlanması açısından yararlı olacaktır.

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin uygulanan standartları geliştirilmelidir.

Türev ürünler menkul kıymet sayılmamasına rağmen 32 Sayılı Kararın 15. maddesi ile sadece menkul kıymetlere ait vadeli işlem yapılmasının amaçlanması ile Sermaye Piyasası Kanunu'nun 30. maddesinin c bendindeki uyumsuzluk giderilmelidir.

Yine türev ürene ait hukuki yetersizliklere ilişkin yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Ayrıca, türev ürünle ilgili vergisel boşluklara ait gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ferrandier, Raymond, ve Koen V., Marche' s de Capitaux et techniques financiers, 3 e e' d., Paris, 1998

Örten, Remzi ve Örten, İpek, Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

Raffournier, Bernard, Les Normes Comptables Internationales (I.A.S), Economica, Paris, 1996

Simon, Yves, Techniques financie' res internationales, 5e e' dition, Paris, 2000.

Türkiye Muhasebe Standartları (2001): "TMS 1: Finansal Tabloların Sunuluşu"
TÜRMOB Yayınları, Ankara.

130

TMUDESK, Türkiye Muhasebe Standartları 2000, Türkiye Muhasebeci, Mali
Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği Yayın No: 95,
Ankara, 2000.

Vergi Kanunları.